

HANNAH ARENDT
EICHMANN
LA RAPORT ASUPRA
BANALITĂȚII RĂULUI
IERUSALIM

Traducere din engleză de
MARIANA NEȚ

HUMANITAS

Cuprins

<i>Cuvânt către cititor</i>	5
I. Casa Justiției	9
II. Acuzatul	31
III. Un expert în problema evreiască	49
IV. Prima soluție: expulzarea	73
V. A doua soluție: lagărele de concentrare	88
VI. Soluția finală: exterminarea	105
VII. Conferința de la Wannsee sau Pilat din Pont ...	138
VIII. Îndatoririle unui cetățean care respectă legile ...	165
IX. Deportări din Reich: Germania, Austria și Protectoratul Cehiei și Moraviei	184
X. Deportări din Europa Occidentală: Franța, Belgia, Olanda, Danemarca, Italia	197
XI. Deportări din Balcani: Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, România	219
XII. Deportări din Europa Centrală: Ungaria și Slovacia	235
XIII. Centrele de exterminare din Est	250
XIV. Dovezi și martori	267
XV. Sentința, apelul și execuția	284
<i>Epilog</i>	309
<i>Post-scriptum</i>	341
<i>Glosar</i>	365
<i>Bibliografie</i>	367
<i>Indice</i>	371

I. Casa Justiției

Beth Hamishpath – Casa Justiției: cuvintele acestea, rostite cu glas sonor de grefierul tribunalului, ne fac să sărim în picioare, căci anunță sosirea celor trei judecători care, cu capul descoperit, în robe negre, pătrund printr-o ușă laterală în sala de judecată pentru a-și ocupa locurile pe cel mai înalt nivel al podiumului. La cele două capete ale mesei lor lungi, care avea să fie curând acoperită cu nenumărate cărți și peste o mie cinci sute de documente, se află stenodactilografele tribunalului. Imediat lângă judecători se află traducătorii, de ale căror servicii este nevoie pentru schimburile directe de cuvinte între acuzat sau avocatul acestuia și completul de judecată. În rest, acuzații, vorbitori de limbă germană, ca de altfel toți cei din public, urmăresc lucrările conduse în ebraică prin intermediul transmisiei simultane la radio, excelentă în franceză, suportabilă în engleză și de-a dreptul comică, deseori chiar neinteligibilă, în germană. (În contextul obiectivității scrupuloase a tuturor pregătirilor tehnice în vederea acestui proces, printre misterele minore care înconjoară noul stat Israel se numără și acela că, deși exista un procent ridicat al populației de origine germană, totuși nu a fost posibilă găsirea unui translator competent în singura limbă pe care acuzatul și avocatul său o puteau înțelege. Vechea judecată care plana asupra evreilor germani – cândva foarte accentuată în Israel – nu mai este suficient de puternică pentru a oferi o explicație. Singura explicație posibilă rămâne încă mai vechea, dar încă foarte populara „Vitamină P“, cum numesc

israelienii protecția, în cercurile guvernamentale și birocratice.) Pe un rând mai jos decât translatorii, față în față, și deci cu profilul spre sală, se pot vedea boxa de sticlă a acuzatului și boxa martorilor. Și, în fine, pe rândul cel mai de jos, cu spatele spre public, se află procurorul cu cei patru asistenți ai săi, ca și avocatul apărării, care, de-a lungul primelor săptămâni, avea să fie însoțit de un asistent.

Nici un moment nu se va putea observa ceva teatral în comportamentul judecătorilor. Felul în care se mișcă nu este studiat, atenția lor intensă, veșnic trează, ce se crispează sub impactul durerii în vreme ce ascultă relatările suferințelor, este într-o totală naturală; nerăbdarea lor în fața încercării acuzării de a prelungi la nesfârșit aceste audieri este spontană și dinamizatoare, atitudinea lor față de apărare este poate puțin prea politicoasă, ca și cum ar avea permanent în vedere faptul că „Dr. Servatius a fost aproape singur în această bătălie epuizantă, într-un mediu neprietenos”, iar comportamentul lor față de acuzat nu i se poate reproșa nimic. Este atât de evident că judecătorii sunt trei oameni buni și cinstiți, încât nu surprinde pe nimeni faptul că nici unul dintre ei nu cedează tentației de a șarja în cadrul acestui proces – pretinzând că ei, născuți și educați în Germania, trebuie să aștepte traducerea în ivrit. Lui Moshe Landau, președintele completului de judecată, îi e destul de greu să-și amâne replica până când traducătorul și-a făcut datoria, și adesea intervine în traducere, corectând-o și ameliorând-o, cu o evidentă mulțumire pentru că are acest prilej de amuzament într-o chestiune altfel sumbră. Câteva luni mai târziu, în timpul interogatoriului contradictoriu al acuzatului, va reuși chiar să-i facă pe colegii săi ca, în dialogul cu Eichmann, să facă apel la limba lor maternă, germana – o dovadă, dacă mai era nevoie de așa ceva, a remarcabilei sale independențe față de opinia publică obișnuită în Israel.

De la bun început, nu există nici o umbră de îndoială că judecătorul Landau este acela care dă tonul și că face tot

posibilul pentru a evita ca acest proces să devină un spectacol, sub influența histrionismului procurorului. Or, dacă nu reușește întotdeauna, unul dintre motive este simplul fapt că lucrările se desfășoară pe un podium, în fața unui public, iar minunatul strigăt al grefierului de la începutul fiecărei noi ședințe joacă rolul de cortină care se ridică. Oricine ar fi fost acela care a proiectat această sală a noii *Beth Ha'am*, Casa Poporului (înconjurată acum de garduri înalte, păzite de la acoperiș până-n pivniță de gărzi de poliție înarmate până în dinți și cu un șir de barăci de lemn în curtea din față, în care erau percheziționați minuțios toți cei care soseau), a avut în minte, mai mult ca sigur, un teatru, cu fosă pentru orchestră și cu galerie, cu avanscenă și scenă, și cu uși laterale pentru intrarea actorilor. Cu siguranță, acest tribunal nu este un loc nepotrivit pentru procesul-spectacol la care se gândise prim-ministrul Israelului, David Ben Gurion, atunci când hotărâse ca Eichmann să fie răpit din Argentina și să fie adus la Tribunalul Districtual din Ierusalim pentru procesul care îi era intentat pentru rolul jucat în cadrul Soluției Finale a chestiunii evreiești. Or, Ben Gurion, pe drept numit „arhitectul statului“, rămâne regizorul tehnic invizibil al lucrărilor procesului. Nu a participat la nici o înfățișare; în sala tribunalului, el vorbește prin gura lui Gideon Hausner, procurorul general, care, reprezentând guvernul, face tot posibilul, chiar tot posibilul, pentru a-și asculta șeful și dacă, întâmplător, performanța sa maximă nu este suficient de bună, aceasta se datorează faptului că procesul este prezidat de cineva care slujește cu credință justiția, așa cum dl Hausner slujește statul Israel. Justiția cere ca acuzatul să fie incriminat, apărat și judecat, iar toate celelalte chestiuni aparent mai importante – „Cum de s-a putut întâmpla așa ceva?“ și „De ce s-a întâmplat?“ , „De ce evreii?“ și „De ce germanii?“ , „Care a fost rolul celorlalte națiuni?“ și „În ce măsură Alianții erau și ei răspunzători de desfășurarea evenimentelor?“ , „Cum de puteau colabora evreii, prin intermediul propriilor

lideri, la propria distrugere?“ și „De ce s-au dus la moarte ca miei la tăiere?“ – să fie lăsate în suspensie. Justiția insistă asupra importanței lui Adolf Eichmann, fiul lui Karl Adolf Eichmann, omul din boxa de sticlă (special construită pentru a-i asigura protecția), de talie mijlocie, subțire, de vârstă medie, cu început de chelie, cu o proteză care nu i se potrivește și ochi miopi. Pe tot parcursul procesului acuzatul nu încetează a-și întinde gâtul spre banca juraților (nu privește nici măcar o dată spre asistență) și își păstrează cu disperare, iar de cele mai multe ori cu succes, stăpânirea de sine în ciuda ticului nervos al gurii, căpătat cu siguranță mult înainte de a fi început procesul. Sunt judecate faptele sale, nu suferințele evreilor, nu poporul german și nici omenirea, nici măcar antisemitismul sau rasismul.

Iar justiția, deși poate o „abstracție“ pentru cei ce împărtășeau modul de gândire al lui Ben Gurion, se dovedește a fi un stăpân mult mai sever decât primul-ministru, cu toată puterea sa. Modul de guvernare al acestuia din urmă, după cum nu întârzie să demonstreze dl Hausner, este permisiv; îi permite procurorului să țină conferințe de presă și să dea interviuri pentru televiziune în timpul procesului (programul american, sponsorizat de Corporația Glickman, este întrerupt întruna – afaceri, ca întotdeauna! – de reclame imobiliare) și chiar să aibă izbucniri „spontane“ în fața reporterilor din clădirea tribunalului – este sătul de interogatoriul încrucișat la care este supus Eichmann, care răspunde prin minciuni la toate întrebările; permite priviri furișe aruncate în sală și manifestarea teatrală a unei vanități ieșite din comun, care ajunge, în cele din urmă, să triumfe la Casa Albă printr-un compliment al Președintelui Statelor Unite pentru „o treabă bine făcută“. Justiția nu permite nimic de genul acesta. Cere izolarea, permite mai curând regretul decât furia, și recomandă o atenție deosebită pentru a evita ca o anumită persoană să iasă prea tare în evidență. Vizita judecătorului Landau în

Statele Unite, la scurt timp după proces, nu a fost mediatizată, excepție făcând organizațiile evreiești direct vizate.

Și totuși, oricât de susținută ar fi fost încercarea de a împiedica „ieșirea la rampă a vreunuia dintre protagoniști“, aceștia se aflau acolo, așezați în partea superioară a platformei, privind publicul ca de pe scena unei reprezentații. Publicul se presupunea că reprezintă lumea întregă, și, de-a lungul primelor săptămâni, a și fost alcătuit în cea mai mare parte din ziariști și redactori de reviste care sosiseră la Ierusalim din cele patru colțuri ale lumii. Aveau să urmărească un spectacol la fel de senzațional ca Procesul de la Nürnberg, numai că de această dată „în centrul atenției avea să se afle tragedia evreimii ca națiune“. Căci, „dacă îl vom acuza pe Eichmann și de crimele comise împotriva ne-evreilor, [...] aceasta“ nu este pentru că el chiar le-ar fi comis ci, în mod surprinzător, *pentru că noi nu facem nici o distincție etnică*. O afirmație remarcabilă, desigur, pentru un procuror care o rostește în discursul său inaugural. S-a dovedit a fi afirmația-cheie din dosarul acuzării. Căci acest dosar a fost construit ținând cont de ceea ce au suferit evreii și nu de ceea ce a făcut Eichmann. Or, conform celor spuse de dl Hausner, această distincție avea să fie nerelevantă, deoarece „nu era decât un singur om care fusese implicat aproape exclusiv în probleme care țineau de evrei, a cărui sarcină fusese distrugerea acestora, al cărui rol în instaurarea regimului nedrept se limitase doar la chestiunea evreiască. Acesta era Adolf Eichmann“. Nu era oare logic să-i fie prezentate instanței toate detaliile suferințelor evreilor (care, desigur, nu au fost niciodată contestate) și să se caute apoi dovezile care, într-un fel sau altul, l-ar fi pus pe Eichmann în legătură cu cele întâmplate? Procesul de la Nürnberg în care acuzații au fost „condamnați pentru crime comise împotriva indivizilor de diverse naționalități“, lăsaseră deoparte tragedia evreilor pentru simplul motiv că Eichmann nu se numărase atunci printre cei aduși în fața instanței.

Credea oare cu adevărat dl Hausner că Procesul de la Nürnberg ar fi acordat o atenție sporită soartei evreilor dacă Eichmann s-ar fi aflat atunci pe banca acuzaților? Greu de presupus. Ca majoritatea celor din Israel, el credea că numai un tribunal evreiesc le putea face dreptate evreilor și că era de datoria evreilor să-și judece dușmanii. De aici și ostilitatea practic unanimă a celor din Israel față de simpla menționare a unui tribunal internațional care l-ar fi condamnat pe Eichmann nu pentru crimele „împotriva poporului evreu“, ci pentru crime împotriva umanității aplicate unor reprezentanți ai poporului evreu. De aici ciudata afirmație autolaudativă: „Noi nu facem deosebiri etnice“, care sună mai puțin ciudat în Israel, unde dreptul rabinic guvernează statutul personal al cetățenilor evrei, ceea ce are drept rezultat faptul că nici un evreu nu se poate căsători cu un ne-evreu; căsătoriile încheiate peste hotare sunt recunoscute, dar copiii din căsătoriile mixte sunt bastarzi din punct de vedere legal (copiii cu părinți evrei născuți în afara căsătoriei sunt legitimi), iar dacă se întâmplă ca cineva să aibă o mamă ne-evreică, acesta nu poate beneficia nici de ceremonia de căsătorie, nici de cea de înmormântare. Ultragiul privind această chestiune a devenit și mai acut în 1953, când o parte însemnată a jurisdicției privind dreptul familiei a fost preluată de instanța laică. Femeile pot acum moșteni proprietăți și se bucură, în general, de un statut similar cu cel al bărbaților. De aceea, e greu de presupus că respectul pentru credința sau puterea minorității religioase fanatice a fost acela care a împiedicat guvernul israelian să substituie jurisdicția laică dreptului rabinic în ceea ce privește căsătoria și divorțul. Cetățenii Israelului, religioși sau nereligioși, par să fie de acord în privința faptului că este de dorit să existe o lege care să interzică contractarea căsătoriilor mixte, și acesta este principalul motiv pentru care – așa cum au recunoscut-o, în afara tribunalului, chiar și oficialitățile israeliene – toată lumea a fost de acord și cu indezirabilitatea unei constituții scrise în care o asemenea

lege ar fi trebuit să figureze, într-un mod jenant. („Motivația invocată împotriva căsătoriilor civile este aceea că ar diviza Casa Israelului, și că i-ar despărți pe evreii din Israel de evreii din diaspora“, așa cum a afirmat recent Philip Gillon, în *Jewish Frontier*.) Oricare ar fi motivele, exista desigur ceva uluitor în naivitatea cu care acuzarea denunța infamele Legi de la Nürnberg din 1935, care interziceau căsătoriile mixte și relațiile sexuale dintre evrei și germani. Corespondenții cei mai bine informați erau pe deplini conștienți de ironia faptului, dar nu au menționat acest lucru în rapoartele lor. Își închipuiau că nu era momentul potrivit pentru a le spune evreilor ce nu era în regulă cu legile și instituțiile din propria lor țară.

Dacă publicul prezent la proces urma să fie lumea întregă, iar piesa prezentată să fie imensa panoramă a suferințelor evreiești, realitatea depășea cu mult așteptările și scopurile propuse. Ziariștii au rămas la datorie nu mai mult de două săptămâni, după care componența publicului a suferit o schimbare dramatică. Asistența urma să fie formată, de acum încolo, de israelieni, dintre aceia care erau prea tineri pentru a cunoaște povestea sau, în cazul evreilor orientali, care nu o auziseră niciodată. Procesul se voia a-i iniția pe aceștia în ceea ce înseamnă să trăiești printre ne-evrei, încercând să-i convingă că numai în Israel putea fi un evreu în siguranță, ducând o viață onorabilă. (Pentru corespondenții de presă, lecția era rezumată într-o broșură despre sistemul de legi al Israelului, care fusese înmânată jurnaliștilor. Autoarea acesteia, Doris Lankin, citează o decizie a Curții Supreme prin care doi tați care își „răpiseră copiii aducându-i cu ei în Israel“ erau sfătuiți să-i trimită înapoi la mamele lor care, trăind peste hotare, aveau, după lege, drept de custodie asupra copiilor. Aceasta, adaugă autoarea – nu mai puțin mândră de o asemenea legalitate strictă decât era dl Hausner în dorința sa de a condamna crima chiar și atunci când victimele erau ne-evrei, – „în ciuda faptului că trimiterea copiilor înapoi,

încredințându-i în custodia și în grija mamelor, însemna a-i condamna la a se angaja într-o luptă inechitabilă cu elementele ostile din diaspora“.) În publicul de acum se găseau însă extrem de puțini tineri; asistența nu era formată nici din israelieni, alții decât evreii, în general. Sala era plină de „supraviețuitori“, de oameni de vârstă mijlocie sau chiar vârstnici, imigranți din Europa, cum eram și eu, care cunoșteau pe dinafară tot ce era de știut și care nu aveau dispoziția necesară pentru a li se da lecții și nu aveau desigur nevoie de acest proces pentru a trage propriile concluzii. Pe când martorii se perindau unul după altul, ororile adunându-se una după alta, ei stăteau acolo, ascultând în public povești pe care cu greu le-ar fi putut suporta în particular, dacă ar fi trebuit să-l aibă în față pe narator. Cu cât se desfășura mai pe larg „calamitatea poporului evreu aparținând acestei generații“ și cu cât retorica domnului Hausner devenea tot mai grandilocventă, cu atât mai palid și mai fantomatic apărea chipul din boxa de sticlă și nici un gest cu degetul în semn de „și acolo se află monstrul responsabil de toate acestea“ nu-l mai putea trezi la viață.

Exact aspectul spectaculos al procesului a fost acela care s-a prăbușit sub greutatea acelor atrocități de neimaginat. Un proces seamănă cu o piesă de teatru prin aceea că începe și se încheie cu făptașul, nu cu victima. Un proces-spectacol are nevoie, încă mai mult decât un proces obișnuit, de o delimitare clară, care să stabilească linia de demarcație dintre ceea ce s-a făcut și cum s-a făcut. În centrul unui proces nu se poate afla decât acela care a comis fapta – și, din acest punct de vedere, acesta se aseamănă eroului dintr-o piesă de teatru –, iar dacă suferă, atunci trebuie să sufere pentru ceea ce a făcut, nu pentru ceea ce i-a făcut pe alții să sufere. Nimeni nu știe mai bine acest lucru decât judecătorul care prezidează procesul, în fața ochilor căruia procesul începe să degenereze într-un spectacol sângeros, ca „o navă lipsită de cârmă, aflată în voia valurilor“. Dar dacă eforturile sale de

a evita acest lucru erau adesea vane, vina pentru această înfrângere aparținea, în mod straniu, apărării, care abia dacă s-a ridicat să conteste vreo mărturisire, oricât de nerelevantă sau de lipsită de importanță ar fi fost. Dr. Servatius, așa cum îl numea toată lumea, fără excepție, a fost ceva mai curajos atunci când a venit momentul prezentării documentelor, iar cea mai impresionantă dintre rarele sale intervenții a avut loc atunci când acuzarea a introdus ca dovadă jurnalele lui Hans Frank, fostul guvernator general al Poloniei și unul dintre principalii criminali de război spânzurați la Nürnberg. „Nu am decât o singură întrebare. Este oare Adolf Eichmann numele acuzatului menționat în acele douăzeci și nouă de volume [de fapt erau treizeci și opt]? ... Numele Adolf Eichmann nu apare niciodată în toate acele douăzeci și nouă de volume. [...] Mulțumesc, nu mai am întrebări.“

Așa se face că procesul s-a transformat într-o reprezentație, dar spectacolul cu care dorise Ben Gurion să înceapă a avut totuși loc, sau mai curând „lecțiile“ care a crezut el că trebuie ținute evreilor și ne-evreilor, israeliților și arabilor, pe scurt lumii întregi. Aceste învățăminte care urmau să fie trase dintr-un eventual spectacol erau menite a fi diferite în funcție de fiecare dintre receptori. Ben Gurion subliniase aceste învățăminte înainte de a începe procesul, într-o serie de articole care explicau motivul pentru care evreii îl răpiseră pe acuzat. Era lecția dată lumii ne-evreiești: „Vrem să stabilim în fața națiunilor întregii lumi cum milioane de adulți, din simplul motiv că se întâmplase să fie evrei, și un milion de copii, care erau din întâmplare copii evrei, au fost omorâți de către nașiți.“ Sau, în cuvintele *Davar*-ului, organul partidului Mapai al dlui Ben Gurion: „Aduceți la cunoștința opiniei publice din lumea întreagă faptul că nu numai Germania nazistă poartă răspunderea distrugerii a șase milioane de evrei din Europa.“ Și, din nou, citându-l pe Ben Gurion: „Vrem ca națiunile lumii să știe [...] și ar trebui să le fie rușine.“ Evreii din diaspora trebuie să-și aducă aminte că